

דרכי אורה

פרשת ויצא תשפ"ו (104)

משולחנו של רבינו הגדול מרן ראש הישיבה הגאון רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א

'ועל הארץ תישן'

וזכורני שמרן החזו"א נהנה מפירוש זה מאוד.

ועל דרך זה י"ל גם את המשך דברי התנא באבות 'ועל הארץ תישן', ודאי שאין הכוונה שהתורה אוסרת על ת"ח לישון על ספסל או על מיטה, אלא ר"ל דמי שנמצא במקום שאין לו מיטה או ספסל ונאלץ לישון על הארץ, טבע הדברים הוא שאין אדם נשכב לישון כך אלא רק כשהוא עייף מאוד, עד אפסית כוחות ממש, וגם ברגע שהוא מקיץ ופוקח את עיניו, מיד הוא קם ואינו נשאר לשכב אפי' עוד רגע על הארץ, וזו היא 'דרכה של תורה' שאומר התנא, כי השינה אצל הת"ח אינה פעולה מתוכננת של מנוחה, אלא תוצאה של עמל התורה עד כלות הכוחות. מי שישן על הארץ, בודאי לא ירחיק את זמנו על שכיבה סתם, אלא ישכב לישון רק כשיאזלו כוחותיו, ומיד כשיקיץ ישוב לתלמודו. וזכורני כשהייתי צעיר מאוד ושהייתי אצל מרן החזו"א זצ"ל, היה מורה לי הנהגה זו בפועל, כשהייתי חוזר לביתו בלילה אחרי סדר ג' בישיבת תפארת ציון, לא הניח לי החזו"א ללכת לישון מיד במיטתי, אלא הי' מורה לי לקחת גמרא ולשבת על יד השולחן ולהמשיך ללמוד. רק לאחר זמן-מה, כשכבר הייתי נרדם על הגמרא מתוך עייפות, הי' מעיר אותי ואומר לי ללכת לישון במיטה. בזה רצה מרן זצ"ל ללמדני היאך צריכה להיות שנתו של בן תורה, לא שינה מתוכננת, לא 'הליכה לישון', אלא שינה הבאה מאליה רק כאשר נגמרים הכוחות.

וזהו בדיוק החילוק שחזו"ל ציינו בין י"ד השנים שהיה יעקב בבית שם ועבר לבין שאר שנות חייו, ודאי שגם אצל שם ועבר ישן יעקב אבינו, שהרי אי אפשר לאדם בלא שינה, אך הוא מעולם לא 'הלך לישון'. לא הייתה שם שכיבה יזומה, אלא שינה מתוך אפסית כוחות, מתוך שקיעה מוחלטת בתורה. וזהו כוח בית המדרש שמשרה על הלומדים בו אווירה של ניצול כל רגע ורגע, עד שאין מקום לשינה מתוכננת, אלא רק לנפילה מתוך עמל

ויקח מאכני המקום וישם מראשתי וישכב במקום ההוא (כ"ח, יא)

ובפירש"י 'וישכב במקום ההוא' לשון מיעוט, באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששימש בבית עבר לא שכב בלילה שה' עוסק בתורה עכ"ל, וכע"ז במדרש (ב"ר סח, יא): ר' יהודה אומר כאן שכב אבל כל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא שכב, ור' נחמיה אומר כאן שכב אבל כל עשרים שנה שעמד בביתו של לכן לא שכב ע"כ.

ובאמת צ"ע מדאמרו רז"ל האומר שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו וישן לאלתר, ועוד דגם מחוץ לבית עבר מצונו שה' טרוד בתורה גם בעת ששכב, כדאי' במד"ר (סט, ז') עה"פ 'וייקץ יעקב משנתו' ר' יוחנן אמר ממשנתו, וטעם הדרשה כיון שבכל המקומות שנכתב 'וייקץ' לא נאמר 'משנתו', אלא רק 'וייקץ' סתם, וכאן הוסיפה התורה 'משנתו' דאין הכוונה לשינה גשמית בלבד, אלא ללימודו שגם בשעה ששכב הי' עוסק במשנתו, והקיץ משקיעותו בלימוד התורה, כי שינה של יעקב אבינו היא עצמה חלק מעמל התורה, ושכיבתו בבית אל היתה מוכרחת לצורך התגלות הנבואה, וגם אז לא נפרד ממשנתו. ומעתה צ"ב מהו החילוק שחזו"ל מדגישים 'באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששימש בבית עבר לא שכב'.

ונראה עפ"י דברי התנא באבות (פ"ו מ"ד): כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל', וכד הוינא טליא בביתו של מו"ר מרן החזו"א זצוק"ל שמעתי שא"ל הגאון ר' יאנקל' ראדיצקוב'ר זצ"ל לפרש שאין הכוונה ב'מים' במשורה תשתה' להגביל את כמות המים ששותים, כי בזמנם כולם היו לוקחים מים מן הנהר ללא הגבלה, אלא 'משורה' היא הכלי שבו שאבו את המים, ובן תורה צריך להיות עמל בתורה באופן כזה שלא יהי' לו פנאי אפי' להמתין עד שיביאו לו כלי שתיה מן המשורה, אלא יתכופף וישתה מן המשורה עצמה,

מקום שהתפלל בו המשגיח זצ"ל

רבינו שליט"א בחתונתו. מימין נראה מרן המשגיח זיע"א

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (כ"ח, י)

בגמ' חולין (צא ב'), כתיב 'ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה' וכתיב 'ויפגע במקום' (פרש"י: כתיב 'וילך חרנה' דמשמע דמטא לחרן, והדר כתיב 'ויפגע במקום' דהיינו בית אל, דאכתי לא מטא לחרן). כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי, כד יהיב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד 'ויפגע במקום' ע"כ.

וזכורני שלעת זקנתו של מרן המשגיח דפוניבז' ר' יחזקאל לעוונישטיין זצ"ל, הפסיק למסור את ה'שמועס' הקבועים בישיבה, וביקש מהו"כ מו"ח מרן הרה"י זצ"ל למלא את מקומו, אבל מו"ח לא ההין לעלות במקומו ממש על הארוה"ק ובזמנים ההם ממש, אלא הי' אומר את ה'שמועס' כדוגמת השיעור כללי הקבוע שהי' אומר בימי ג' וע"ז הוסיף פעם בב' וג' שבועות לומר ביום ד' שיחה מוסרית [במתכונת זו המשיך ג"כ אחרי פטירתו של המשגיח זצ"ל וחלק מהשיחות נדפסו בס' מחשבת מוסר] והי' מו"ח מרן זצ"ל משתדל מאד בחיי המשגיח ר"י זצ"ל למסור מדבריו ששמע ממנו וכל פעם הי' אומר שחבל שלא זכינו להמשיך לשמוע את המשגיח בעצמו, ושצריך להתפלל שיחזור לאיתנו ונחזור לשמוע אותו ובינתיים אומר הוא כמה דברים והי' משלב כסדר מאמרותיו של המשגיח זצ"ל.

ודכרנא בא' משיחותיו הראשונות של מו"ח מרן זצ"ל דיבר והפליג במעלת התפילה בישיבה, והביא מה שאחז"ל על יעקב אבינו שחזר להתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ויש להתבונן מזה את גודל המשמעות שיש למקום שמתפללים שם, שזה משפיע על כל התפילה וכמו שאנו יודעים שיש הבדל בנוסח התפילה ותוכנה, וכן בזמני התפילה, יש ג"כ הבדל במקום של התפילה, איפה מתפללים, מלבד המעלה של 'ברוב עם הדרת מלך', ואחז"ל בגמ' ברכות ד"א 'במקום רינה שם תהא תפילה, ולהלן (שם ח, א') רבי אמי ורבי אסי אע"ג דהו"ל תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהו גרסי, וכך צריך להתחשב שיש להתפלל בישיבה שיש בה מאות מתפללים והוא ג"כ מקום הלימוד, נתבונן ונלמד מעקב אבינו שחזר להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ונלמד להכיר חשיבות המקום שהתפלל בו כבר הוא עצמו מאות פעמים, וכן אם יש עוד מאות רבות שמתפללים שם והם בני תורה שמתפללים ברצינות, והרי כמה רבבות של תפילות כבר היו במקום הזה, וכי אפשר לאמוד את מעלת התפילה במקום כזה, והוסיף מו"ח זצ"ל לומר ברגשי קודש: הנה ודאי כדאי להתפלל במקום שצדיק כמו המשגיח (הגר"י לוינשטיין זצ"ל) שיחי' הי' מתפלל כאן, איך אפשר לוותר על זכות כזו?

(מד' רבינו שליט"א בכנס התעוררות לחיזוק התפילה בכולל אברכים, לייקווד תשס"ה)

התורה. וזה מה שארז"ל 'וישכב במקום ההוא' רק באותו מקום שכב, בהכנה דרבה עם אבנים מראשותיו, אבל בבית שם ועבר לא הלך לשכב אלא נדרם

מעצמו מתוך עמל התורה.

ידיעת הקץ

שיעקב אבינו ציוס וזירוס על יחוד השם והלח"מ עמד ע"ז, וכתב מו"ח וז"ל: ונראה פשוט שכל ענין ידיעת הקץ אי"ז ענין בפני עצמו מה שנוגע לנו, אלא אך ורק שיש בזה משום זירוס ויחוד ה' לעבודתו וליראתו, כי אין שום נפ"מ בזה ידיעתנו מתי יהי', ונאמן עלינו הקב"ה שיהי' מתי שיהי' ברצונו, והתועלת בידיעה זו לזרזו, וע"ז כתב הרמב"ם סתם שציוס וזירוס על יחוד ה', ודייק הרמב"ם לכתוב כך ללמדנו שלא להיות ממחשבי קיצין, כי ידיעת הקץ אי"ז ענין חשוב כלל וכלל אלא העיקר הזירוס להשם, וכמה נפלאים הדברים בס"ד. ונראה דזהו מה שהוסיף המד"ר לפרש את הפסוק, שאעפ"י שנדרש והנה רחל באה על אחרית הימים מ"מ נדרש גם שאם אתה רוצה לפטפט הנה רחל באה שאין להאריך בזה והדיבור הוא רק לנשים.

הפעם אודה את השם'

שהקב"ה הבטיחו לתת לו את הארץ וכדברי הגמ' בסוף פ"ק דב"ב שלא הרהר אחרי מדותיו של הקב"ה מה שהי' צריך לשלם ד' מאות שקל כסף אעפ"י שהקב"ה נתן לו את הארץ, וא"כ לא הי' כאן הודאה בדבר שאין מגיע לו, אבל לאה הודתה שקיבלה דבר שאינו מגיע לה, שנטלה יותר מחלקה [כיון שהי' ליעקב ד' נשים ג' לכ"א ואני קבלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות, וזהו הודאה להרגיש שאינו מגיע לי ומ"מ ה' נותן לי, זהו יסוד הודאה ובוזה היתה לאה הראשונה בעולם שהודתה להקב"ה, ובעמקי כוחות הנפש הטמונים באדם, יתכן שיותר קשה לאדם להודות בדבר שאינו מגיע לו, מאשר בדבר שמגיע לו ע"פ הדין, שהרי מרגיש בהודאתו בדבר שאין מגיע לו שאוכל הוא לחם חסד.

ואבנה גם אנכי ממנה'

נמצא שדוד הפך את לשון הגנאי של מיכל לשבח 'אימהות' אמיתיות שעליהן עומד עם ישראל. ומסיים המדרש: 'ולפי שאמרה מיכל כן נענשה שכן כתיב אחריו ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה', נמצא שהעונש הי' מדה כנגד מדה, היא ביזתה את מעשה האימהות, ולכן לא זכתה בעצמה לולד שתחנכו.

ומעתה מתבאר היטב ענין רחל אמנו כאשר אמרה ליעקב: 'הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה', פירושו כדמיתרגם אונקלוס 'ואנא אירב' אני אגדל אותם, רחל לא ראתה בכך מעשה שפחות, אלא מעשה אימהות ממוש. היא ביקשה לגדל את הילדים לתורה ולחיי עולם, אף אם נולדו משפחתה, ובוזה היא נבנית, כי האם האמיתית היא זו שמוסרת את נפשה לחינוך ילדיה.

נמצא אפוא שמיכל בת שאול ביזתה את נשי ישראל וקראה להן 'אימהות' בלשון שפחות, ולכן נענשה שלא זכתה לולד, אבל רחל אמנו לעומת זאת, ראתה בגידול בני השפחה מעשה אימהות נשגב, ולכן זכתה להיבנות מהם. וזהו מדה כנגד מדה, מי שמכבד את מעשה האימהות זוכה להיבנות דרכו, ומי שמבזה אותן נענש שלא יזכה לכך.

ידיעה ובחירה

ושמעתי ממו"ח מרן זצ"ל לבאר עפ"י דברי הרמב"ם (פ"ה מהל' תשובה ה"ה) בענין ידיעה ובחירה, ותכלית הדברים שידיעת הקב"ה אינה מכרחת את מעשי האדם, ואמנם אין כח בשום נברא להבין את זאת, אבל כך הנהיג הקב"ה בעולמו שהוא יודע העתיד ומ"מ אי"ז מחייב את האדם שיכול לבחור לעשות אחרת, ולכן אעפ"י שיעקב אבינו שומע מפורש מפי הקב"ה שיעצק לא יחטא לעולם והקב"ה כבר מייחד שמו עליו מ"מ אי"ז מכריח את יצחק ולכן הי' יעקב מתיירא שמא יחטא יצחק, ואכן אין דעתנו יכולה להבין זאת אבל כך הוא המציאות והדברים עמוקים מאוד.

ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן (כ"ט, ו) ויעניין במד"ר וילקוט (ס' כג) ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם, ר' יוסי בר חנינא פתר קריא בגליות וכו' באיזה זכות 'והנה רחל בתו באה עם הצאן' הה"ד כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים וגו' ויאמר להם השלום לו' ביניכם לבנינו, ויאמרו שלום ואי פטפטין את בעי 'הנה רחל בתו באה עם הצאן' הדא אמרה שהדיבור מצוי בנשים עכ"ל.

בפשטות דברי המדרש משמע שמה שנקט בסוף 'ויאמר להם השלום לו' זה המשך לדברים הקודמים, והנראה בזה עפ"י מו"ר חמי מרן הגאון זצ"ל בס' 'בית המדרש' (פ"א מהל' קריאת שמע ה"ד) על מ"ש הרמב"ם בענין בשכמל"ו, דבגמ' איתא שביקש יעקב לגלות להם קץ הימין, וכ' הרמב"ם

ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ד' על כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת (כ"ט, ל"ה)

בפירש"י הפעם אודה, שנטלתי יותר מחלקי, מעתה יש לי להודות עכ"ל. והנה בגמ' ברכות ד"ז ב' ואמר ר"י משום ר"ש בן יוחי מיום שברא הקב"ה את עולמו לא הי' אדם שהודה להקב"ה עד שבאת לאה והודתו שנא' הפעם אודה את ה', וצ"ע דלעיל פ' חיי שרה (כד, נב) ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' ופירש"י מכאן שמודים על בשורה טובה.

וי"ל דאכן מצאנו באליעזר שהודה על בשורה טובה, אבל לא הרגיש שקיבל דבר שאינו מגיע לו בדין, וסבר דמגיע זה לאדונו אברהם, וכן בריש פ' חיי שרה וישתחו אברהם ומבואר במד"ר שם שמודים על בשורה טובה, הי' זה אחרי

ותאמר הנה אמתית בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה (ל, ג) כן מציינו ג"כ אצל שרה אמנו: ותאמר שרי אל אברהם הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה' (בראשית טז, ב'), והדבר טעון ביאור כיצד מועיל לאשה שתיתן את שפחתה לבעלה שתלד 'על ברכיה', ומתוך כך היא עצמה תיבנה ותזכה לבנים.

והנה במד"ר (פרשת במדבר) על מיכל בת שאול, שכאשר דוד המלך שב מהבאת הארון בשמחה גדולה, לא הניחתו ליכנס לתוך הבית אלא יצאת לחוץ והיתה מקפחתו בדברים ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו, מיכל רצתה לבזות את דוד על שרקד לפני הארון, ואמרה לו: לא די שנגלית לעיני אנשים חשובים אלא אפי' לעיני אמהות עבדיו, היא כינתה את נשי ישראל 'אמהות' בלשון שפחות, כלומר, שבעיניי אין להן זכות עצמית אלא במה שמגדלות את ילדיהן, ולכן ראתה אותן כעוסקות במעשה שפחות ולא במעשה אימהות. והשיב לה דוד: 'והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה', ור"ל שאותן נשים אינן שפחות אלא אימהות אמיתיות בישראל, וזכותן היא בכך שהן מגדלות את ילדיהן לתורה ולחיי עולם. ואף הוסיף: 'אותן בנות ישראל שזווחת אותן אמהות אינן אמהות אלא אימהות, לזווי יהא לי חלק עמהן לעתיד לבוא',

אלקי אברהם ופחד יצחק (ל"א, מ"ב)

פירש"י לא רצה לומר אלקי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואעפ"י שאמר לו בצאתך מבאר שבע אני ה' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמות, יעקב נתיירא לומר אלקי ואמר ופחד עכ"ל.

ולכאורה הדברים מתמיהים דהקב"ה בכבודו ובעצמו אומר לו 'אלקי יצחק', והיינו שגלוי וידוע לפניו שאינו עתיד לחטוא ואפשר לייחד שמו עליו ולומר 'אלקי יצחק', ומ"מ יעקב נתיירא, והאיך יתכן שיעקב נתיירא אחרי ששומע מפורש מפי הקב"ה 'אלקי יצחק'.